

SZCZEGÓŁOWY ZAKRES WIEDZY I UMIEJĘTNOŚCI

I etap szkolnego konkursu przedmiotowego z geografii rok szkolny 2026/2027

Podstawa opracowania

Zakres wiedzy i umiejętności został opracowany na podstawie:

- podstawy programowej przedmiotu **geografia dla szkoły podstawowej**, w brzmieniu obowiązującym od roku szkolnego 2024/2025,
- podstawy programowej przedmiotu **przyroda dla klasy IV szkoły podstawowej**, w zakresie treści geograficznych,
- wymagań ogólnych i szczegółowych podstawy programowej,
- zakresu treści konkursowych stosowanych przez Śląskiego Kuratora Oświaty.

W konkursie wymagane będzie nie tylko odtwarzanie wiadomości, lecz przede wszystkim posługiwanie się wiedzą geograficzną w praktyce, pracą z mapą, analizą danych, rozpoznawaniem zależności oraz wyciąganiem wniosków.

I. UMIEJĘTNOŚCI OGÓLNE

Uczeń biorący udział w konkursie powinien:

1. Prowadzić obserwacje oraz analizować uzyskane informacje i formułować na ich podstawie wnioski.
2. Korzystać z różnych źródeł informacji geograficznej:
 - map,
 - planów,
 - atlasów,
 - fotografii,
 - rysunków,
 - schematów,
 - wykresów,
 - klimatogramów,
 - tabel,
 - diagramów,
 - danych statystycznych,
 - tekstów źródłowych,
 - materiałów cyfrowych.
3. Odczytywać i interpretować informacje przedstawione na mapach różnej treści.

4. Posługiwać się legendą mapy.
5. Określać zależności pomiędzy elementami środowiska przyrodniczego oraz działalnością człowieka.
6. Porównywać zjawiska, procesy i obszary geograficzne.
7. Kласyfikować obiekty i zjawiska według podanych kryteriów.
8. Formułować prawidłowości i wyciągać wnioski na podstawie przedstawionych danych.
9. Rozwiązywać zadania problemowe.
10. Wykorzystywać wiedzę geograficzną w sytuacjach życia codziennego.
11. Posługiwać się terminologią geograficzną.
12. Rozwijać wyobraźnię przestrzenną i prawidłowo określać położenie obiektów.

II. TREŚCI GEOGRAFICZNE Z PRZYRODY – KLASA IV

1. Sposoby poznawania przyrody

Uczeń:

- rozróżnia obserwację, doświadczenie i eksperyment;
- zna podstawowe przyrządy wykorzystywane podczas obserwacji przyrodniczych;
- określa zastosowanie:
 - lupy,
 - kompasu,
 - taśmy mierniczej,
 - termometru;
- zna różne źródła informacji o przyrodzie;
- potrafi korzystać z map, planów, fotografii, tekstów i innych źródeł;
- potrafi dokumentować wyniki obserwacji.

2. Orientacja w terenie

Uczeń:

- zna pojęcie widnokręgu;
- rozróżnia kierunki główne i pośrednie;
- wskazuje kierunki geograficzne w terenie;
- posługuje się kompasem;
- zna zasadę wyznaczania kierunku północnego za pomocą gnomonu;
- rozróżnia plan i mapę;
- zna podstawowe elementy mapy;
- odczytuje informacje z legendy;
- wykonuje prosty plan i szkic;
- potrafi zorientować mapę w terenie;

- określa położenie obiektów względem siebie;
- wykorzystuje mapę lub plan podczas planowania wycieczki.

3. Skala i odległość

Uczeń powinien:

- rozumieć pojęcie skali;
- odczytywać skalę mapy;
- rozróżniać skalę liczbową i mianowaną;
- obliczać odległość rzeczywistą na podstawie odległości na mapie i podanej skali;
- określać odległość na mapie na podstawie odległości rzeczywistej;
- porównywać mapy o różnych skalach.

4. Słońce i orientacja w terenie

Uczeń:

- zna pozorną wędrówkę Słońca po niebie;
- zna pojęcia: wschód, zachód, górowanie Słońca;
- potrafi wskazać kierunki świata na podstawie położenia Słońca;
- wyjaśnia zależność między wysokością Słońca a długością cienia;
- określa zmiany wysokości Słońca nad widnokretem w ciągu doby i roku;
- rozpoznaje zależności pomiędzy położeniem Słońca i kierunkiem cienia.

5. Pogoda i jej składniki

Uczeń:

- zna pojęcie pogody;
- wymienia składniki pogody:
 - temperaturę powietrza,
 - zachmurzenie,
 - opady i osady atmosferyczne,
 - ciśnienie atmosferyczne,
 - kierunek wiatru;
- zna przyrządy służące do pomiaru poszczególnych składników pogody;
- zna jednostki pomiaru;
- odczytuje wartości z przyrządów i tabel;
- prowadzi i analizuje obserwacje pogody;
- rozpoznaje opady i osady atmosferyczne;
- rozróżnia opady i osady;

- rozpoznaje podstawowe niebezpieczne zjawiska pogodowe;
- wyjaśnia zasady bezpiecznego zachowania podczas burzy, huraganu i zamieci śnieżnej.

Podstawa programowa przyrody wymaga również prowadzenia obserwacji składników pogody, zapisywania i analizowania wyników oraz dostrzegania zależności.

6. Środowisko przyrodnicze najbliższej okolicy

Uczeń:

- rozpoznaje składniki przyrody ożywionej i nieożywionej;
- rozpoznaje podstawowe formy ukształtowania powierzchni;
- zna pojęcia: pagórek, dolina rzeczna;
- wskazuje elementy doliny rzecznej;
- rozróżnia wody stojące i płynące;
- rozpoznaje naturalne i sztuczne zbiorniki wodne;
- rozpoznaje podstawowe skały występujące w najbliższej okolicy;
- opisuje zależności między składnikami środowiska.

7. Krajobraz i środowisko antropogeniczne

Uczeń:

- rozróżnia środowisko przyrodnicze i antropogeniczne;
- wymienia składniki środowiska antropogenicznego;
- określa funkcje obiektów występujących w krajobrazie;
- opisuje krajobraz najbliższej okolicy;
- rozpoznaje zmiany zachodzące w krajobrazie;
- wyjaśnia wpływ działalności człowieka na środowisko;
- rozpoznaje elementy dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego;
- zna podstawowe formy ochrony przyrody występujące w najbliższej okolicy.

III. MAPA I PODSTAWY GEOGRAFII

1. Elementy mapy

Uczeń:

- zna pojęcie mapy;
- rozpoznaje:
 - tytuł,
 - legendę,
 - skalę,
 - znaki kartograficzne,
 - kierunki geograficzne;
- odczytuje informacje z mapy ogólnogeograficznej;
- odczytuje informacje z mapy krajobrazowej;
- odczytuje informacje z mapy turystycznej;
- interpretuje treść map cyfrowych.

2. Skala mapy

Uczeń:

- zapisuje skalę liczbową;

- zapisuje skalę mianowaną;
- zamienia skalę liczbową na mianowaną;
- oblicza odległości;
- interpretuje skalę mapy;
- porównuje szczegółowość map o różnych skalach.

3. Wysokość bezwzględna i względna

Uczeń:

- rozumie pojęcie wysokości bezwzględnej;
- rozumie pojęcie wysokości względnej;
- odczytuje wysokość punktów z mapy;
- rozpoznaje poziomicę;
- interpretuje ukształtowanie powierzchni na podstawie poziomic.

IV. LĄDY I OCEANY NA ZIEMI

Uczeń:

- wskazuje na globusie i mapie:
 - biegun północny,
 - biegun południowy,
 - równik,
 - południk 0°,
 - południk 180°,
 - półkulę północną,
 - półkulę południową,
 - półkulę wschodnią,
 - półkulę zachodnią;
- zna nazwy kontynentów;
- zna nazwy oceanów;
- wskazuje kontynenty i oceany na mapie świata;
- określa położenie kontynentów względem równika i południka 0°;
- rozpoznaje podstawowe morza i zatoki na mapie;
- zna najważniejsze wielkie formy ukształtowania powierzchni Ziemi;
- zna znaczenie pierwszych wypraw geograficznych;
- zna najważniejszych odkrywców i ich wyprawy w zakresie przewidzianym podstawą programową.

V. RUCHY ZIEMI

Uczeń:

- zna miejsce Ziemi w Układzie Słonecznym;
- rozpoznaje podstawowe ciała niebieskie Układu Słonecznego;
- wyjaśnia ruch obrotowy Ziemi;
- zna kierunek ruchu obrotowego Ziemi;
- zna czas trwania ruchu obrotowego;
- wyjaśnia następstwa ruchu obrotowego:
 - dzień i noc,
 - pozorną wędrówkę Słońca,
 - różnice czasu;

- wyjaśnia ruch obiegowy Ziemi;
- zna czas trwania ruchu obiegowego;
- zna następstwa ruchu obiegowego;
- rozumie powstawanie astronomicznych pór roku;
- zna przyczyny zróżnicowania oświetlenia Ziemi;
- rozumie związki między oświetleniem Ziemi i strefami klimatycznymi oraz krajobrazowymi.

W podstawie programowej dla geografii zapisano m.in. wyjaśnianie związku ruchu obrotowego z widomą wędrówką Słońca, dniem i nocą oraz strefami czasowymi, a także związku ruchu obiegowego ze strefami oświetlenia i zróżnicowaniem klimatu i krajobrazów.

VI. WSPÓŁRZĘDNE GEOGRAFICZNE

Uczeń:

- zna pojęcia:
 - równik,
 - równoleżnik,
 - południk,
 - szerokość geograficzna,
 - długość geograficzna;
- rozpoznaje szerokość geograficzną północną i południową;
- rozpoznaje długość geograficzną wschodnią i zachodnią;
- odczytuje współrzędne geograficzne punktów na globusie;
- odczytuje współrzędne punktów na mapie;
- wskazuje punkt na podstawie podanych współrzędnych;
- określa położenie geograficzne obszaru;
- określa rozciągłość południkową i równoleżnikową;
- posługuje się siatką geograficzną.

Podstawa programowa wymaga m.in. odczytywania szerokości i długości geograficznej wybranych punktów oraz wskazywania punktów na podstawie podanych współrzędnych.

VII. KRAJOBRAZY ŚWIATA

Uczeń powinien znać i rozpoznawać następujące typy krajobrazów:

1. wilgotny las równikowy,
2. las strefy umiarkowanej,
3. sawannę,
4. step,
5. pustynię gorącą,
6. pustynię lodową,
7. tajgę,
8. tundrę,
9. krajobraz śródziemnomorski,

10. krajobraz wysokogórski Himalajów.

Dla każdego krajobrazu uczeń powinien:

- wskazać jego położenie na mapie;
- scharakteryzować klimat;
- odczytać temperaturę i opady z klimatogramu;
- opisać roślinność;
- rozpoznać typowe zwierzęta;
- wskazać charakterystyczne formy krajobrazu;
- opisać sposób gospodarowania człowieka;
- wskazać typowe zajęcia mieszkańców;
- wyjaśnić zależności między klimatem, roślinnością, światem zwierząt i działalnością człowieka;
- porównywać dwa różne krajobrazy.

Szczególnie ważne jest rozumienie pojęć:

- strefowość klimatyczna,
- strefowość roślinna,
- piętrowość klimatyczno-roślinna,
- klimat,
- temperatura,
- opady.

Zakres tych krajobrazów oraz wymaganie wykazywania związku między ich położeniem, warunkami klimatycznymi i głównymi cechami krajobrazu wynikają wprost z podstawy programowej geografii.

VIII. KRAJOBRAZY POLSKI

Uczeń zna następujące krajobrazy Polski:

- wysokogórski – Tatry,
- wyżynny – Wyżyna Krakowsko-Częstochowska,
- nizinny – Nizina Mazowiecka,
- pojezierny – Pojezierze Mazurskie,
- nadmorski – Półwysep Słowiński,
- wielkomiejski – Warszawa,
- miejsko-przemysłowy – Wyżyna Śląska,
- rolniczy – Wyżyna Lubelska.

Uczeń potrafi:

- wskazać je na mapie;
- rozpoznać je na fotografii;
- rozpoznać je w opisie;
- wskazać typowe elementy krajobrazu;
- wyjaśnić przyczyny zróżnicowania krajobrazów Polski;
- wskazać charakterystyczne obiekty przyrodnicze i kulturowe;
- ocenić wpływ działalności człowieka na krajobraz;
- porównać dwa krajobrazy Polski.

Podstawa programowa wymienia te konkretne krajobrazy jako obowiązkowe przykłady.

IX. ŚRODOWISKO PRZYRODNICZE POLSKI

Uczeń:

1. Położenie Polski

- wskazuje Polskę na mapie Europy;
- określa jej położenie względem:
 - Bałtyku,
 - państw sąsiednich,
 - Europy,
 - równoleżników,
 - południków.

2. Rzeźba terenu

Uczeń:

- rozpoznaje podstawowe pasy rzeźby Polski;
- zna ich rozmieszczenie;
- wyjaśnia wpływ zlodowaceń na rzeźbę Polski;
- rozpoznaje podstawowe formy polodowcowe.

3. Klimat Polski

Uczeń:

- zna najważniejsze cechy klimatu Polski;
- rozumie pojęcie przejściowości klimatu;
- zna czynniki wpływające na klimat;
- analizuje wykresy i klimatogramy;
- porównuje warunki klimatyczne różnych części Polski.

4. Wody Polski

Uczeń:

- wskazuje Morze Bałtyckie;
- zna główne rzeki Polski;
- rozpoznaje dorzecza;
- potrafi wskazać Wisłę i Odrę na mapie;
- rozumie pojęcie dorzecza i zlewiska;
- wyjaśnia zależność między rzeźbą terenu a siecią rzeczną.

5. Gleby, lasy i surowce

Uczeń:

- rozpoznaje główne typy gleb Polski;
- zna podstawowe czynniki glebotwórcze;
- charakteryzuje lasy Polski;
- zna podstawowe surowce mineralne Polski;
- wskazuje główne obszary ich występowania;
- rozumie znaczenie racjonalnego gospodarowania zasobami.

Podstawa programowa obejmuje w tym zakresie m.in. rzeźbę Polski ukształtowaną przez ruchy górotwórcze i zlodowacenia, przejściowość klimatu, Morze Bałtyckie, główne rzeki, gleby, lasy, dziedzictwo przyrodnicze i surowce mineralne.

X. SPOŁECZEŃSTWO I GOSPODARKA POLSKI

Uczeń:

- zna rozmieszczenie ludności Polski;
- potrafi odczytywać informacje o ludności z map, tabel i wykresów;
- zna podstawowe elementy struktury demograficznej ludności;
- rozumie pojęcie migracji;
- zna główne kierunki migracji Polaków;
- rozpoznaje różnice pomiędzy obszarami miejskimi i wiejskimi;
- zna sektory gospodarki;
- charakteryzuje rolnictwo Polski;
- zna podstawowe rodzaje działalności przemysłowej;
- zna znaczenie usług;
- zna podstawowe środki transportu;
- wyjaśnia związki między transportem i rozwojem gospodarczym;
- zna walory turystyczne Polski.

XI. RELACJE CZŁOWIEK – ŚRODOWISKO

Uczeń potrafi wyjaśnić zależności między:

- zagospodarowaniem dorzecza a występowaniem powodzi;
- warunkami przyrodniczymi a rozwojem energetyki;
- występowaniem surowców a lokalizacją przemysłu;
- warunkami klimatycznymi a energetyką odnawialną;
- rozwojem miast a powstawaniem stref podmiejskich;
- migracjami a zmianami liczby ludności;
- przemianami gospodarczymi a zmianami struktury zatrudnienia;
- transportem a rozwojem działalności gospodarczej;
- walorami środowiska i dziedzictwa kulturowego a rozwojem turystyki.

W tego typu zadaniach uczeń powinien umieć nie tylko podać fakt, ale również **wyjaśnić mechanizm zależności i sformułować wniosek**.

XII. WYBRANE ELEMENTY GEOGRAFII EUROPY

Uczeń:

- wskazuje Europę na mapie świata;
- określa granice Europy;
- wskazuje najważniejsze elementy środowiska przyrodniczego Europy;
- zna najważniejsze państwa Europy;
- rozpoznaje państwa na mapie politycznej;
- zna podstawowe informacje o ludności Europy;
- rozumie problem starzenia się społeczeństwa;
- zna największe europejskie metropolie;
- zna podstawowe źródła energii wykorzystywane w Europie;
- rozpoznaje główne formy działalności gospodarczej;
- zna znaczenie turystyki w Europie Południowej.

XIII. SĄSIEDZI POLSKI

Uczeń zna podstawowe informacje geograficzne dotyczące państw sąsiadujących z Polską.

Potrafi:

- wskazać wszystkie państwa sąsiadujące z Polską na mapie;

- określić ich położenie;
- rozpoznawać państwa na mapie konturowej;
- znać najważniejsze walory przyrodnicze i kulturowe sąsiadów;
- rozpoznawać podstawowe informacje o środowisku przyrodniczym państw sąsiednich;
- wskazać wybrane problemy społeczne, gospodarcze lub polityczne związane z państwami sąsiednimi;
- opisać znaczenie relacji Polski z państwami sąsiednimi.

XIV. PRACA Z KLIMATOGRAMEM, WYKRESEM I DANymi

Uczeń powinien umieć:

- odczytywać temperaturę z wykresu;
- odczytywać wielkość opadów;
- określać miesiące najcieplejsze i najchłodniejsze;
- wskazywać miesiące najbardziej i najmniej wilgotne;
- obliczać amplitudę temperatury;
- porównywać dwa klimatogramy;
- rozpoznawać klimat na podstawie klimatogramu;
- łączyć dane klimatyczne z krajobrazem;
- odczytywać dane z tabel;
- interpretować diagramy;
- formułować wnioski na podstawie danych statystycznych.

XV. ZADANIA MAPOWE I WYOBRAŻNIA PRZESTRZENNA

W konkursie mogą pojawić się zadania wymagające:

- wskazywania obiektów na mapie;
- określania położenia jednego obiektu względem drugiego;
- określania kierunków geograficznych;
- odczytywania wysokości;
- obliczania odległości;
- odczytywania współrzędnych;
- wskazywania półkul;
- rozpoznawania obiektów na mapie konturowej;
- interpretowania map hipsometrycznych;
- łączenia informacji z kilku map;
- wyciągania wniosków z mapy i tekstu źródłowego jednocześnie.

XVI. ZALEŻNOŚCI I MYŚLENIE GEOGRAFICZNE

Uczeń powinien potrafić odpowiedzieć na pytania typu:

- Dlaczego dany krajobraz występuje właśnie w określonej strefie?
- Dlaczego w górach temperatura spada wraz z wysokością?
- Dlaczego długość cienia zmienia się w ciągu dnia?
- Dlaczego w Polsce występuje klimat przejściowy?
- Dlaczego większość dużych miast powstawała w określonych miejscach?
- Dlaczego rolnictwo różni się w różnych regionach Polski?
- Dlaczego niektóre obszary są bardziej atrakcyjne turystycznie?
- Jak działalność człowieka zmienia krajobraz?
- Jak środowisko przyrodnicze wpływa na działalność człowieka?

- Jak działalność człowieka wpływa na środowisko?

XVII. WYMAGANE UMIEJĘTNOŚCI KONKURSOWE

Uczeń powinien:

1. analizować informacje;
2. porównywać dane;
3. klasyfikować obiekty;
4. rozpoznawać prawidłowości;
5. określać związki przyczynowo - skutkowe;
6. formułować wnioski;
7. rozwiązywać problemy geograficzne;
8. korzystać z mapy bez podpowiedzi;
9. łączyć wiadomości z różnych działów;
10. stosować wiedzę geograficzną w sytuacjach praktycznych;
11. poprawnie posługiwać się terminologią geograficzną;
12. wykorzystywać informacje przedstawione w różnych formach.

XVIII. UMIEJĘTNOŚCI, KTÓRE UCZEŃ POWINIEN OPANOWAĆ PRZED I ETAPEM

Uczeń powinien bez pomocy nauczyciela:

- odczytać informacje z mapy;
- posługiwać się skalą;
- obliczyć odległość na mapie;
- określić kierunki geograficzne;
- odczytać współrzędne geograficzne;
- wskazać kontynenty i oceany;
- rozpoznać główne krajobrazy świata;
- rozpoznać krajobrazy Polski;
- analizować prosty klimatogram;
- wyjaśnić następstwa ruchów Ziemi;
- wskazać podstawowe elementy środowiska przyrodniczego Polski;
- wskazać państwa sąsiadujące z Polską;
- interpretować prosty wykres, tabelę i diagram;
- wyciągnąć wniosek na podstawie przedstawionych informacji;
- wyjaśnić podstawowe zależności między środowiskiem przyrodniczym i działalnością człowieka.

Charakter zadań konkursowych

Zadania mogą mieć formę:

- testu jednokrotnego wyboru; testu wielokrotnego wyboru; zadań typu prawda/fałsz; zadań na dobieranie; uzupełniania map i schematów; odczytywania informacji z map; analizy klimatogramów; analizy wykresów i tabel; zadań obliczeniowych; zadań problemowych;
- zadań wymagających uzasadnienia odpowiedzi.